

Válek, Bohuslav

Srbové v Maďarsku : historie a současnost

Porta Balkanica. 2011, vol. 3, iss. 1-2, pp. 13-21

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135306>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SRBOVÉ V MAĎARSKU. HISTORIE A SOUCASNOST

Bohuslav Válek

Změny politické mapy Evropy v minulém století způsobily, že velká část Srbů žije mimo mateřskou zemi. Srbové jsou vedle samotného Srbska konstitutivním národem v Bosně a Hercegovině, Černé Hoře a považujeme-li Kosovo za samostatný stát, pak také na Kosovu. Jako autochtonní národ mají pak status národnostní menšiny v Chorvatsku, Makedonii, Rumunsku a právě v Maďarsku. Od února roku 2010 Srbové získali status národnostní menšiny rovněž na Slovensku a dále usilují o jeho nabytí v Albánii a Rakousku. Cílem srbských emigrantů jsou od poloviny 20. století německy mluvící země, USA, Kanada, Švédsko a Slovinsko, kde počet obyvatel srbské národnosti mnohdy několikanásobně převyšuje počet Srbů ve státech, kde jsou uznáni za národnostní menšinu.

Maďarsko je ukázkovým případem země, v níž má srbský živel dlouhou a bohatou tradici, ale kde je v současnosti jeho podíl na celkovém obyvatelstvu minimální. Podle posledního sčítání lidu (z roku 2001) žilo na území Maďarska 3 816 obyvatel hlásících se k srbské národnosti a 3 388 obyvatel deklarovalo srbštinu jako svůj mateřský jazyk. V celém Maďarsku pak 5 279 obyvatel vyjádřilo svou souhlasnost k srbské kultuře a 4 186 uvedlo srbštinu jako jazyk komunikace v rodině či s přáteli.¹ V období let 1990–2001 se počet obyvatel Maďarska srbské národnosti zvětšil z 2 905 na 3 816, což lze

¹ Výsledky posledního sčítání lidu, které se kromě národnostní příslušnosti a mateřského jazyka poprvé věnovalo také otázce souhlasnosti s daným etnikem, do jisté míry vystihly rozdíl mezi počtem obyvatel udávaných státem a samými představiteli menšiny. Srbské instituce totiž v roce 1990 (kdy otázka původu v sčítacím dotazníku chyběla) odhadovaly počet Srbů v Maďarsku na pět tisíc, zatímco srbskou národnost v reálu deklarovalo pouze 2 905 osob. Této nesrovnalosti způsobené značně subjektivním vnímáním vlastní národnosti jednotlivých respondentů tak Maďarský statistický úřad v roce 2001 předešel.

považovat za následek migrací z válkou sužované Jugoslávie.² Příští sčítání lidu zřejmě bude reflektovat poslední větší vlnu srbských utečenců do Maďarska, související s bombardováním Jugoslávie během kosovské krize. Údaje k počtu přistěhovalců z bývalé Jugoslávie poskytuje Maďarský imigrační úřad. Podle posledních dostupných údajů z konce roku 2009 tak v Maďarsku získalo trvalý pobyt 3 199 občanů Srbska.³ Zvláštností srbských emigrantů je fakt, že jich většina nežije v hlavním městě (jak je tomu u jiných etnik) – centrem emigrantů se srbským či srbsko-černoohorským občanstvím je Segedín (až 4 500 obyvatel). Další početnější skupiny srbských imigrantů žijí v Hódmezővásárhely, Pécsi, Kecskemétu a ve větších městech při jižní maďarské hranici.⁴

² <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/map-toc10000.html>, 27. 12. 2010.

³ <http://www.bmbah.hu/statisztikak.php?http://www.bmbah.hu/statisztikak.php>, 27. 12. 2010.

⁴ KŐSZE GHY, Lea. Külföldiek magyarországi városokban. http://www.mtaki.hu/kutatasi_programok/bevadorlok_

To, že uherský král Matyáš Korvín Srby v Uhrách vítal a vedl je k hájení uherských hranic, je patrné i z faktu, že srbským velmožům svěřoval i další majetky v příhraničních oblastech dále směrem na východ – Csanád, Arad, Kolozsvár, Temesvár aj.

Titul srbského despoty v Uhrách nosili Vuk „Zmajdespot“ (1471–1485), Jiří II. (1486–1496) a Jan (1496–1502) z rodu Brankovićů, do roku 1536 pak tuto funkci zastávali Ivaniš a Štěpán z chorvatského rodu Berislavićů a jako poslední v roce 1537 Pavle Bakić.

Z pohledu společenského života maďarských Srbů jsou nejvýznamnější ta sídla, v nichž je dostatečně početná srbská menšina (kolem stovky obyvatel), aby zde fungovala srbská škola (popř. probíhala výuka srbstiny) a sídlil stálý pravoslavný kněz.⁵ Tyto kritéria splňuje necelá desítkta měst a obcí: v peštské župě Budakalász (121 osob srbské národnosti v roce 2001), Pomáz (151), Lórév (180) a Szigetcsép (87), v župě Bács-Kiskun obce Hercegszántó (88), v békešské župě Battonya (225), v župě Csongrád pak Segedín (308), Deszk (117).⁶ Výsadní postavení má hlavní město Budapešť (996) a tradiční centrum srbské kultury v Maďarsku Szentendre (48).

Počátky stěhování srbského etnika na území dnešního Maďarska sahají do 14. století,⁷ kdy stále sílící osmanské nebezpečí donutilo první srbské osadníky hledat útočiště v jižních Uhrách a dále proti toku Dunaje. První menší skupiny Srbů přišly do Uher již po bitvě na Kosově poli. Některé z nich se pravděpodobně usadily v oblasti dnešní Vojvodiny, jiné však pokračovaly v cestě na sever, konkrétně na dunajský ostrov Csepel,⁸ kde je jejich přítomnost doložena v pramenech již od roku 1404.⁹ Mnohem větších rozměrů nabyla srbská migrace do Uher teprve v pozdějších fázích rozkladu srbského státu, kdy byla podporována šlechtou.

Uherské království si od konce 14. století dobře uvědomovalo ohrožení ze strany osmanských Turků a snažilo se o posílení svého vlivu v srbském státě, jenž měl osmanská vojska udržet v dostatečné vzdálenosti od uherských hranic. V téže době se srbský stát pokoušel osvobodit z lenního svazku vůči Osmanské říši (v němž se ocitl po osudné bitvě na Kosově poli), což vyvrcholilo vznikem Srbské despotoviny – srbský vladař Stefan Lazarević přijal z Byzance roku 1402 hodnost despoty, aby se následně výměnou za postoupení uherského území (Stefan získal Bělehrad a Mačvu) stal vazalem uherského krále Zikmunda Lucemburského. Zikmund pak srbskému despotovi daroval ještě další statky ve vlastním Uherském království (např. několik měst v satmáské, bihorské a sabolčské župě)¹⁰, čímž dosáhl jistého splnutí uherských zájmů se srbskými. Toto „sblížení“ části srbské šlechty s Uherským královstvím, zejména pak svěřování uherských panství do srbských rukou, sehrálo zásadní úlohu pro další podobu srbského stěhování do Uher.

magyarorszagon/03_onkormanyzatok_Koszeghy.pdf, 15. 12. 2010.

⁵ PRELIĆ, Mladena. *(N)i ovde (n)i tamo: etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka*. Beograd 2008, s. 68–69.

⁶ Zbývá doplnit, že v Baranji jsou Srbové výrazněji zastoupeni v městech Pécs (134), Mohács (50), zatímco zbylých 140 obyvatel baraňské župy srbské národnosti je rozestřeno ve vesnicích v okolí těchto měst.

⁷ Některí autoři ztotožňují se Srby zbytky slovanského obyvatelstva Panonie. V této práci se však dějinám Srbů v Uhrách věnuji až od doby, kdy historické prameny dokládají pohyb obyvatelstva ze středověkého srbského státu do Uher.

⁸ BOKOR, József: *Szerbek Magyarországon*. In: A Pallas nagy lexikona [elektronický dokument. Budapest, 1998.

<http://mek.niif.hu/00000/00060/html/096/pc009675.html#4>, 10. 11. 2010.

⁹ Více o srbském osídlení Csepelu viz:

PAVLOVIĆ, Stevan. *Srbi u Ugarskoj: njihova povesnica*. Novi Sad. 1883. s. 31–32.

Také kompendium *Az Osztrák-Magyar monarchia irásban és képen* ve svazku *Az Alföld*, kapitole *A délmagyarországi szerbek* uvádí citaci z církevní kroniky, objasňující původ Srbů ve městě Ráckeve na ostrově Csepel.

¹⁰ KUČEROVÁ, Kveta. *Chorváci a Srbi v střední Evropě*. Bratislava 1986, s. 80.

Bc. Bohuslav Válek (1987)

Vystudoval etnologii a balkanistiku na Masarykově univerzitě v Brně. V současné době vyučuje češtinu v Kragujevci v Srbsku. Zabývá se balkánskou lidovou kulturou.

Období po zániku srbského státu

Pádem Smedereva, resp. jeho vydáním Osmanům turkofilní částí srbské šlechty, roku 1459 prakticky zanikl srbský středověký stát. Despota Štěpán byl ze země vyhnán a mnozí další srbští feudálové vlastníci půdy v Uhrách se pro útěk před osmanskou okupací rozhodli dobrovolně – Osmané se dokonce zavázali, že odchodu obyvatelstva do Uher nebudou bránit.¹¹ „Často se stávalo, že (...) odvedli poddané na své uherské statky. Odhaduje se, že se v druhé polovině 15. století na uherské území přestěhovalo zhruba 100 000 Srbů.“¹² Tato mohutná migrační vlna směřovala do vylidněných pohraničních oblastí Uher, aby se zde srbští osadníci stali základem vojenské obrany jižní hranice Uher. Roku 1471 navíc Matyáš Korvín udělil za zásluhy Vuku Brankovićovi, řečenému „Zmaj Ognjeni“ (čes. ohnivý drak), titul despoty. Předáci uherských Srbů tak navázali na tradice srbského státu a zůstali jeho pokračovateli až do roku 1537, kdy byl titul srbského despoty v Uhrách udělen naposledy. Vláda Matyáše Korvína, opírající se o silnou armádu, přilákala do země velké množství srbských vojáků,¹³ kteří poté sloužili jak v pověstném Matyášově „černém vojsku“ (maď. *fekete sereg*), tak v dunajské říční flotile (maď. *naszádos*). Z hlediska srbského osídlení Uher je podstatný velký podíl Srbů mezi vojáky dunajské flotily, v důsledku čehož se mezi sídla s nezanedbatelným procentem srbského etnika zařadila podunajská města se základnami flotily (Ostřihom, Komárno, Győr, Budín aj.)¹⁴ Tento jev ještě zesílil po pádu Bělehradu (1521), kde měla flotila také jednu ze svých základen, a další osmanské expanzi do nitra Uher po bitvě u Moháče (1526) – flotila se totiž stahovala dále proti toku Dunaje na samou hranici Horních Uher.¹⁵

Události dalších dvou století byly pak určovány tureckým zábořem velké části Uherského království. Stejně jako se král v 15. století snažil osídlit jižní částí Uher potenciálními obránci království,

¹¹ Tamtéž, s. 82.

¹² CHROBÁK, Tomáš. Srbsko v období osmanské nadvlády. In: PELIKÁN, Jan. *Dějiny Srbska*. Praha 2005, s. 123.

¹³ Král Matyáš v dopise z roku 1483 uvedl, že se ze Srbska „za poslední čtyři roky na území jižních Uher přestěhovalo až 200 000 lidí. (JIREČEK, Konstantin. *Istoriya Srba – Druga knjiga (Kulturna istorija)*. Beograd, 1952, s. 420.)

¹⁴ Není proto náhodou, že právě v Komárně vznikl roku 1511 první srbský kostel na území dnešního Maďarska. (VRANIČ-IGNJAČEVIĆ, Marija. *Mi i drugi. Srpsko-mađarske kulturne veze*. Beograd 2002, s. 6.)

¹⁵ KUČEROVÁ, Kveta. Op. cit., s. 86–88.

vznikla po posunu hranic na sever stejná potřeba na pomezí horních a dolních Uher. Nezřídka se tak srbské obyvatelstvo, znovu se ocitnuvší pod osmanskou mocí, za podpory uherské vrchnosti stěhovalo na nová panství, a to tím ochotněji, jednalo-li se o panství v držení některého z pánů srbského původu. Opět se tak rozrostlo srbské osídlení Komárna, Ostřihomi a přilehlých vesnic. Historiky málo zpracovaný je fenomén dosídlování Osmany podmaněných uherských oblastí Srby na popud samotné Osmanské říše.¹⁶ Maďarský národopisný slovník v této souvislosti uvádí, že Osmané přesídlovali Srby do jižní části Dunajské kotliny.¹⁷

Velké stěhování Srbů

Nejvýznamnější srbská migrace do Uher, podle srbské tradice nazývaná Velika seoba Srba (čes. Velké stěhování Srbů), byla přímým důsledkem komplikovaného vývoje tzv. Velké turecké války. Ta byla z pohledu Podunajské monarchie (potažmo Svaté ligy) úspěšná – začala odražením osmanského obležení Vídně (1683) a pokračovala osvobozením Ostřihomi, Budína (1686), Székesfehérváru (1688), Bělehradu (1688) a Nagykanizsy (1690), tedy vyhnáním Osmanů z Uher.

¹⁶ Tamtéž, s. 97.

¹⁷ KÓSA, László. *Szerbek*. In: ORTUTAY, Gyula. *Magyar néprajzi lexikon*, sv. 5, Budapest 1982, s. 9.

Habsburkové srbská privilegia potvrzovali zcela účelově v dobách, kdy si potřebovali Srby naklonit v boji proti svým nepřítelům – tj. války s Francií, války o rakouské dědictví, střety s maďarskými vzbouřenci aj.

Postoj Srbů k maďarské revoluci se jasně projevuje ve vnímání jednoho z generálů maďarské revoluční armády popravených Rakušany na Aradu v říjnu 1849 Jánose Damjanice (Jovana Damjaniće), který je pro svůj srbský původ považován za zrádce srbského národa.

Pamětní deska na rodném domě Jakova Ignjatoviće

Pro dějiny srbského národa je však zásadní s ní spojené srbské povstání, kdy se Srbové pod vedením pečského patriarchy Arsenije III. Čarnojeviće připojili ke křesťanskému vojsku a povzbuzeni jeho úspěchy dotáhli až do makedonské Skopje. Potom co byla rakouská armáda útokem Francouzů pod vedením krále Ludvíka XIV. donucena bojovat na dvou frontách a přesunout část svých sil na západní frontu, se však Osmané nadechli k mohutnému protiútoky a hranice Osmanské říše se tak ustavily na Sávě (stvrzeno Karlovickým mírem roku 1699). Již od roku 1690 se však srbští povstalci po vzoru Arsenije III. Čarnojeviće z obavy z osmanské odplaty postupně uchýlovali do osvobozených Uher.

Třeba podtrhnout fakt, že k migraci Srby motivoval také rakouský císař Leopold II. vydáním privilegií, která Srbům zaručovala širokou náboženskou autonomii – do srbských záležitostí mohl zasahovat výlučně srbský patriarcha, Srbové si mohli volit své vojvody a biskupy, ponechat si juliánský kalendář a naopak nemuseli odvádět desátky katolické církvi. Patriarchové navíc získali právo odumrti po pravoslavném obyvatelstvu a kléru.¹⁸

Počet Srbů přesídlivších právě při této příležitosti se zpravidla uvádí jako 37 000 rodin, což však vzbuzuje další dohady – v odborné literatuře se ale nejčastěji setkáváme s údajem odhadujícím jejich počet na 60 000 až 70 000 lidí.¹⁹ Tato migrace neměla výrazný vojenský charakter jako migrace předešlé – přesídlilo totiž široké spektrum srbské společnosti od měšťanů, přes řemeslníky, rolníky až po pravoslavný klér.²⁰ Následkem tzv. Velkého stěhování Srbů získala, kromě Srby již dříve osídlených oblastí v povodí Marose a v Sedmihradsku, srbský ráz další uherská sídla v okolí Moháče (Baja, Siklós, Lippó, Dunaszekcső), Segedínu (Vásárhely, Deszk, Szőreg), Székesfehérváru a zejména zejména v uherském horním Podunají – Dunaújváros, Medina, Dunaföldvár, Lórév, Ráczkeve, Szigetcsíp, Százhalombatta, Budakalász, Csobánka, Szentendre, Ostřihom aj.

XVIII. a XIX. století

Události počátku 18. století – tj. epidemie moru a zejména pak Rákociho povstání, během něhož se vzbouření Kurucové mstili srbskému obyvatelstvu za loajalitu k rakouskému dvoru – vedly k tomu, že z některých částí Uher srbské osídlení prakticky zmizelo (Sedmihradsko, povodí Marose) a nadále se koncentrovalo v oblasti mezi ostrovem Csepel a městem Ostřihomí.²¹ Demografickému vývoji srbského oby-

¹⁸ Roku 1691 založena *Budínská eparchie*. Její sídlo v Budíně však utrpělo při bombardování na konci druhé světové války a komunistickým režimem bylo zrušeno a zdemolováno (ostatně jako všechna původní zástavba staré srbské městské části Taban). SPC tedy přenesla sídlo episkopa do nedalekého Szentendre, kde zůstalo dodnes. Kvůli tradici se však název Budínská eparchie nezměnil. Ve dvoře szentendreského sídla episkopa bylo roku 1964 založeno Muzeum Srbské pravoslavné budínské eparchie.

¹⁹ PRELIĆ, Mladena. Op. cit., s. 73.

Stejný údaj uvádí také čeští historikové, např.:

CHROBÁK, Tomáš. Op. cit., s. 144.

RYCHLÍK, Jan. *Mezi Vidní a Cařihradem. Utváření balkánských národů*. Praha 2009, s. 79.

²⁰ ČOROVIĆ, Vladimir. *Velika seoba Srba u Austriju*.

http://www.rastko.rs/istorija/Corovic_Seobe.html, cit. 28. 11. 2010.

²¹ PRELIĆ, M. Op. cit., s. 73–74.

vatelstva v Uhrách výrazněji nepřispěla ani porážka povstání Arsenije IV. Šakabenty v osmanské části dnešního Srbska (1737–1739). Ačkoli nastalá situace byla v mnohém podobná stavu před Velkým stěhováním Srbů, tato, ani žádná další migrační vlna již nenabyla takového rozsahu jako ta v roce 1690. Cílem většiny srbských vystěhovalců po bělehradském míru bylo totiž carské Rusko, kde dokonce v letech 1751–1764 existoval útvar nesoucí název Nové Srbsko.²² Vystěhovalectví do Ruska se netýkalo pouze Srbů z Osmanské říše – rušení částí vojenské hranice přimělo k přesídlení do Ruska na 10 000 srbských hraničářů z Uher.²³

V průběhu dalších století se počet Srbů, resp. obyvatel považujících se za Srby či hovořících srbsky, v Uhrách dále snižoval. Tato skutečnost byla jednoznačně důsledkem přirozeného vývoje, nikoli represí ze strany státu. Nejvýznamnější instituce sdružující Srby a zachovávající etnické vědomí – Srbská pravoslavná církev (dále jen SPC) – měla v monarchii volné pole působnosti, což bylo zaručeno tolerančním patentem Josefa II. z roku 1781, habsburskými vládci byla navíc stále potvrzována srbská privilegia. Je až s podivem, že i přes srbskou podporu císařských vojsk za neúspěšné maďarské revoluce 1848/49 a srbské povstání ve Vojvodině, vedoucí k vyhlášení autonomní Srbské Vojvodiny následně přetvořené ve Vojvodství Srbsko a Temešvárský Banát, Uherský sněm po rakousko-uherském vyrovnání potvrdil církevně-školní autonomii pro srbské obyvatelstvo. Díky tomu mohli Srbové snáze odolávat maďarizačním tendencím, které se v uherském školství objevily na přelomu 19. a 20. století.

Od první světové války k pádu komunizmu

Výrazný odliv Srbů zaznamenáváme v období po první světové válce, kdy se ve střední Evropě poprvé užilo výměny obyvatelstva za účelem vytvoření národních států. Do Maďarska byli směřováni Maďaři z Československa, Rumunska a Vojvodiny (426 000 dosídlenců), Srbové z Maďarska pak na území Kosova a Vojvodiny. Z 26 000 Srbů žijících na území dnešního Maďarska v roce 1910 zbylo v roce 1930 pouhých 7 000.²⁴

Trianonská smlouva, jak známo, připravila Maďarsko o téměř dvě třetiny území, mj. o území bývalé Vojenské hranice, kde bylo srbské osídlení nejpočetnější a vzhledem k mateřské zemi kompaktní. Ze srbských sídel ve vlastním Maďarsku prodělala nejbouřlivější poválečný vývoj sídla v tzv. Bajském trojúhelníku (v oblasti Baranji a severní Bácsky), kde ještě v srpnu 1921 vznikl loutkový stát Baraňsko-bajská maďarsko-srbská republika pod protektorátem armády Království SHS. V městě Pécs se totiž místní jižní Slované v reakci na Trianonskou dohodu rozhodli stávkovat a po masových demonstracích jejich předák Petar Dobrović vyhlásil samostatnou republiku, která však byla po týdenní existenci postoupena Horthyho armádě. Vyhlášení Baraňské republiky bylo ze strany srbského obyvatelstva Uher jediným územním požadavkem vůči Maďarsku v trianonských hranicích.

Se vznikem Maďarska jako národního státu se zhoršila jeho menšinová politika. Příslušníci menšin sice byli rovnoprávní s většinovým oby-

Srbské pravoslavné muzeum

Srbská ulice

Armáda Království SHS území vyklidila na nátlak Dohody, která si vynutila dodržení Trianonské smlouvy, podle níž mělo zmíněné území připadnout Maďarsku. V moderní chorvatské historiografii (Lončarević) se však objevuje názor, že královská (srbská) armáda se o území ucházela nedůsledně, protože zde většinu obyvatelstva tvořili Chorvaté.

²² SZAKÁLY, Ferenc. *Szerbek Magyarországon – Szerbek a magyar történelemben*. In: ZOMBORI, István. *A szerbek Magyarországon*. Szeged 1991, s. 10–50.

²³ CHROBÁK, Tomáš. Op. cit., s. 153.

²⁴ PRELIĆ, M. Op. cit., s. 94–95.

vatelstvem, ovšem neměli žádná práva kolektivní. Během meziválečného období tak uhasla jakákoli vydavatelská činnost v srbském jazyce, denní tisk nevyjímaje. Kulturní činnost se omezila na existenci několika pěveckých sdružení, srbské školství na základní náboženské školy a sama SPC se potýkala s úbytkem kněží. Snahu maďarské vlády o zasahování do srbských záležitostí demonstruje pokus o vytvoření Maďarské pravoslavné církve z roku 1932 (srov. existence Chorvatské pravoslavné církve v NDH – Nezávislém státě Chorvatsko).

Teprve na sklonku druhé světové války se začal menšinový život opět probouzet, když v únoru 1945 Antifašistická fronta Slovanů v Maďarsku (dále AFS) vyhlásila Báčsko-baraňské slovanské kulturní sdružení, v němž se však angažovalo zejména tamější chorvatské obyvatelstvo. Po porážce fašismu v Maďarsku pak začal vycházet tisk v srbochorvatském jazyce – nejprve *Sloboda* (obsahovala i příspěvky ve slovenštině), *Novi svet* a později *Naše novine*, které pod názvem *Narodne novine* vycházely do roku 1991. V poválečném Maďarsku byly

založeny školy se srbochorvatštinou jako vyučujícím jazykem (popř. jako volitelným předmětem), které nahradily komunistickým režimem zrušené náboženské základní školy zřizované SPC (tyto fungovaly dokonce během druhé světové války).²⁵

Komunistický režim se otázkami národnostních menšin nijak konkrétně nezabýval, předpokládal totiž, že vítězstvím socialismu bude automaticky vyřešena i otázka menšin. AFS proměnila název na Demokratski Savez Južnih Slovena (dále DSJS), který si kladl za cíl kulturní osvětu a vzdělávání jihoslovanské menšiny (Konvencí o kulturní spolupráci navíc byla garantována podpora ze strany Jugoslávie SFRJ) a jehož členové zastupovali jižní Slovanů v maďarském parlamentu. Toto téměř idylické období vzalo za své po roztržce J. B. Tita s J. V. Stalinem, kdy se zásadní měrou zhoršily vztahy Jugoslávie s ostatními státy východního bloku, tedy i Maďarskem, načež byly všechny mezistátní dohody (včetně Konvence o kulturní spolupráci) vypovězeny.

Do Stalinovy smrti byla situace maďarských Jihoslovánů velmi napjatá – DSJS odmítl odsoudit politiku SFRJ, po čemž následovaly politické procesy proti členům jihoslovanské menšiny a v pohraničních oblastech dokonce deportace. Do značné míry byla také oslabena činnost DSJS, jenž se ocitl pod dohledem maďarské vlády a jeho působnost se snížila jen na úroveň folkloru a vydávání prorežimního plátku *Naše novine*.²⁶

Období od šedesátých let do pádu komunismu v Maďarsku proběhlo ve znamení normalizace vztahů s SFRJ a tím pádem ke zlepšování kontaktu jihoslovanské menšiny v Maďarsku s někdejší domovinou. Přínos Konvence o vědecké, osvětové a kulturní spolupráci z roku 1963 spočíval zejména v oblasti vysokého školství – od roku 1966 působil na univerzitě v Pécsi lektor srbochorvatštiny a od roku 1972 přijímaly jugoslávské univerzity stipendisty z Maďarska. Ani pozitivní posun maďarské vlády k menšinám však nemohl zastavit proces asimilace – po pádu komunismu v Maďarsku existovala srbská menšina čítající necelé tři tisíce obyvatel (ve sčítání lidu se roku 1990 přihlásilo k srbskému jazyku jako mateřskému jazyku 2 953 obyvatel, k srbské národnosti pak 2 905).²⁷

²⁵ PRELIĆ, M. *(N)i ovde (n)i tamo*, s. 99.

²⁶ Tamtéž, s. 102.

²⁷ SZARKA, László. *Etnikai változások a déli szláv kisebbségeknél*. In: KOVÁCS, Nóra – SZARKA, László. *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest 2003, s. 297.

Srbská mateřská a základní škola a gymnázium
Nikoly Tesly

Současnost

Události 90. let – především pád železné opony a rozpad Jugoslávie – nevyhnutelně zasáhly i do života srbské menšiny v Maďarsku. Nastala jednak nová migrační vlna do Maďarska (jak slavonských a vojvodinských Maďarů, tak Srbů a Chorvatů z válkou postižených oblastí) a jednak výrazné zhoršení mediálního obrazu Srbů. Rozpad Jugoslávie znamenal také krach koncepce jugoslávského národa, což velmi rychle reflektovaly jihoslovanské instituce v Maďarsku. Došlo tak zániku, resp. dělení, jihoslovanských novin, škol, folklorních souborů, divadel, jihoslovanských pořadů v Maďarské televizi (MTV), Maďarském rozhlasu (MR) a v neposlední řadě k rozpadu DSJS.

DSJS přestal plnit svoji funkci poté, co maďarští Chorvaté v prosinci 1989 založili vlastní svaz, načež maďarští Srbové v lednu 1990 zareagovali ustavením Srbského demokratického svazu (dále SDS). Ten si kladl za cíl podporu srbských médií, školství, podporu náboženství ve školách a vrácení majetku SPC zabaveného komunisty. Kromě zmíněného měl být SDS ochráncem kolektivních práv srbské menšiny v Maďarsku. V roce 1993 však maďarský parlament přijal zákon o menšinách, který dal v roce 1995 vzniknout nové instituci – Samosprávě Srbů v Maďarsku (maď. Országos Szerb Önkormányzat, srb. Samouprava Srba u Maďarskoj, dále jen SSM), volené instituci zastupující zájmy srbské menšiny jak na zemské, tak lokální úrovni. SSM přejal většinu priorit SDS, jenž

se přeorientoval na organizaci kulturního života srbské menšiny. V současnosti je SDS občanským sdružením vydávajícím srbský týdeník Srpske nedeljne novine.

Školství

Jedním z největších úspěchů SDS, a později SSM, je restaurace srbského školství v Maďarsku, které utrpělo během totality rušením škol zřizovaných SPC. Od školního roku 1993/94, kdy došlo k definitivnímu rozdělení srbochorvatských škol, se pro práci pedagogů v srbských školách začali přijímat také učitelé z Jugoslávie a postupem času byla také zajištěna podpora srbských menšinových škol ze strany mateřské země. Nový příliv srbských migrantů zvýšil počet žáků srbských škol (mateřské, základní i střední) v hlavním městě, zatímco školy v menších obcích tento vývoj nijak nezasáhl.

Největší srbskou vzdělávací institucí v Maďarsku a zároveň jedinou zajišťující základní i střední vzdělání v srbském jazyce je s více než dvěma sty žáky Nikola Tesla – Srpsko zabavište, osnovna škola, gimnazija i djački dom (čes. Nikola Tesla – Srbská mateřská a základní škola, gymnázium a internát)²⁸ sídlící v Budapešti. Studium na této škole přitahuje žáky jak z okolí Budapešti (je zajištěna bezplatná doprava pro žáky z příměstských obcí), tak z celého Maďarska (škola disponuje internátem). Výuka všech předmětů kromě ma-

²⁸ <http://www.nikola-tesla.net>.

ďarštiny probíhá v srbském jazyce. Svým studentům nabízí výměnné pobyty se srbskými školami v Srbsku a Rumunsku. Kromě toho škola podporuje tradiční srbskou kulturu – zajišťuje výuku srbského národopisu a náboženství, výuku hry na tradiční srbský hudební nástroj frulu (pastýřská šestidírková píšťala), činnost srbského folklorního souboru Taban a školního sboru. Významnou společenskou událostí je pak oslava školní slávy v den sv. Sávy, srbského patrona vzdělání.

Srbské školy mimo Budapešť zajišťují výuku srbštiny různě, v závislosti na počtu svých žáků. Škola v Batonnyi Szerb Általános Iskola és Óvoda (čes. Srbská mateřská a základní škola) vyučuje dvojjazyčně, školy v obcích Lórév a Deszke vyučují všechny předměty kromě maďarštiny srbsky pouze na prvním stupni a poté všechny předměty kromě srbštiny maďarsky. Výuka srbštiny jako volitelného předmětu je zajištěna na maďarských školách v obcích Szigetcsép, Százhalombatta, Budakalász a Erd. V Pomázu pak probíhají víkendové kurzy srbštiny pod patronátem místního Srbského klubu. Univerzitní výuka srbštiny je v Maďarsku zastoupena na budapeštské ELTE a segedínské SZTE-BTK.

Kultura

V prostorách SSM v Budapešti je umístěna Srbská centrální knihovna s fondem čítajícím přes 4 000 knihovních jednotek, dále je zde sídlo Srbského kulturního a dokumentárního centra a pro společenský život budapeštských Srbů důležitého Srbského kulturního klubu v Budapešti. SKKB je veřejnosti otevřen každý čtvrtek v 18.00 (vyjma letní pauzy), kdy bývají pořádány autorská čtení, populárně-naučné přednášky, promítání filmů aj. Akce SKKB jsou významným místem setkávání jak srbské komunity samotné, tak setkávání maďarských Srbů s domovinou – nezřídka bývají hosty srbští umělci či vědci ze Srbské akademie věd a umění (SANU) a Matice srbské. Fungování SKKB tak napomáhá zachování etnické identity relativně málo početné národnostní skupiny v prostředí velkoměsta.

Srbové, stejně jako všechny ostatní národnosti menšiny, mají v Maďarsku garantováno právo na rádiové i televizní vysílání v mateřském jazyce. Na jihoslovanský televizní magazín Naš ekran (čes. Naše obrazovka) založený v roce 1978, navázali Srbové magazínem Srpski ekran (čes. Srbská obrazovka), který se vysílá dodnes. Srpski ekran je vysílán na prvním programu Maďarské televize

každé úterý od 13.30 do 14.00 hodin. Poslední dva ročníky magazínu jsou ke zhlédnutí v internetovém archivu MTV.²⁹ Redaktorkou srbského vysílání je Snežana Milivojević. Magazín se věnuje kulturnímu dění v rámci srbské menšiny, často jsou do vysílání zařazovány záznamy z folklorních akcí či archivní snímky týkající se života Srbů v Maďarsku, přes poměrně nízký počet členů srbské menšiny se tak tvůrcům magazínu daří obsah kvalitně naplňovat.

Srbské rozhlasové vysílání zajišťuje Maďarský rozhlas, jehož čtvrtý program obsahuje výlučně menšinové pořady. Srbské studio MR sídlí v Pécsi, odkud vysílá každodenně mezi druhou a čtvrtou hodinou odpolední. Na webových stránkách rádia³⁰ je možné vysílání rádia poslouchat také online. Vedoucím srbského studia je dr. Predrag Mándity. Kromě veřejnoprávního rozhlasu vysílá srbsky také internetové Radio SRB zřízené Srbským kulturním a dokumentárním centrem.³¹ Srbský tisk reprezentuje týdeník Srpske nedeljne novine, jehož vydávání zajišťuje Srbský demokratický svaz v Budapešti. Noviny jsou k dostání zdarma v centrech srbských samospráv a všechna čísla jsou k dispozici na webových stránkách.³²

²⁹ <http://videotar.mtv.hu/Kategoriak/Kisebbségi%20musorok/Srpski%20ekran.aspx>.

³⁰ <http://szerb.radio.hu/>.

³¹ <http://szerb.hu/ser/main.php?am=radio>.

³² <http://snn.hu/ser.html>.

Hlavním redaktorem týdeníku je Dragan Jakovljević.

Srbská menšina v Maďarsku – ač početně nevelká – oplývá bohatým kulturním životem. Současný stav je zřejmě důsledkem dvou faktorů – jednak několikasetleté tradice Srbské pravoslavné církve, která místním Srbům zajišťovala styk s mateřštinou (i její výuku) v dobách etnického napětí, jednak současné vstřícné menšinové politiky maďarského státu, která zaručuje právo na vlastní samosprávu, menšinové školství a prostor pro menšinová vysílání ve veřejnoprávních médiích. To v kombinaci s nebývalou aktivitou představitelů Srbských kulturních klubů a Srbského kulturního a dokumentárního centra, jako organizátorů společenského dění, umožňuje srbskému etniku „přežívat“ dokonce v prostředí dvoumilionového velkoměsta, jakým Budapešť je.

Život srbské menšiny ovlivnila také nová vlna imigrantů srbské národnosti neznalých maďarštiny, kteří starousedlíkům zvětšili prostor pro

aktivní užívání srbštiny. Naopak novým dosídlencům usnadňují instituce vydobyté starousedlíky (školy, církve, kulturní kluby aj.) zapojení do společenského života v neznámém prostředí. Jakým směrem se bude toto oboustranně přínosné soužití ubírat, ukáží teprve nadcházející léta. Dalším významnou skutečností v životě srbské menšiny je také výrazné zlepšení vztahů mezi Maďarskem a Srbskem, díky němuž mohou maďarští Srbové snáze spolupracovat s mateřskou zemí na poli kulturním i vědeckém. Srbské školy v Maďarsku také konečně disponují moderními srbskými učebnicemi a mohou pro své žáky organizovat výměnné pobyty se Srbskem.

Vývoj společenského života Srbů v Maďarsku by se dal interpretovat jako odklon od udržování etnické identity cestou konzervace tradiční kultury směrem k uspokojování potřeb moderního člověka. Zdá se, že tento posun má kladný účinek, a že zejména pro mladší generaci tak „srbství“ zůstane něčím přirozeným a nikoli archaickým.